

BÜTÜN YÖNLERİYLE HOCALI SOYKIRIMI

Cavid VELİYEV*

ABSTRACT

People of South Caucasus have suffered from the expansionist of regional powers such as Russia, Iran and Ottoman Imperia. After the Tsarist Russia took control over the South Caucasus it has implemented “divide et impera” principle over the region. Under this principle, Russia generally used region peoples against each other. At the same time some people of the region had closer relations with Tsarist Imperia in response Russia’s favorable and wardship attitude in order to reach their objectives. This situation entailed conflict amongst regional nations. Armenians with the help of Tsarist Russia began expansionist regional policy and this policy has been continued throughout XX century as well. Khojaly is an essence of Armenian expansionism. Karabakh war began in 1988 by Armenia. Armenia claimed Karabagh and began attack not only Karabakh Azerbaijanis and also against Azerbaijanis those lived in Armenia. From 1991 that war transformed ethnic cleansing and genocide against civil people that lived in Karabagh. These actions and policies had objective to make Azerbaijani people afraid of repeating Khojaly, not to give permission them come back and to open new stage in order to occupy Azerbaijan territories. Armenians with the support of 366 Brigade of former Soviet Union implemented genocide in Khojaly. First days generally it was to difficult to convince international community about that genocide. However fortunately international community has started to recognize Khojaly as a genocide.

Key words: Nagorno Karabakh, Khojali, Azerbaijan, Genocide, Armenian.

Giriş

1918 yılına kadar Türk toprağı olan ve hatta kurulduğu dönemde nüfusunun yarısı Türk olan Ermenistan Cumhuriyeti topraklarında bugün bir tane bile Türk yaşamamaktadır. Fakat bugün Türk devletlerinde on binlerce Ermeni yasal ve yasa dışı yollarla yaşamaktadır. Ermenistan Cumhuriyeti topraklarını Türkler’den arındırma süreci planlı bir şekilde 1800’li yılların başından başlamış, 1918-1920, 1945–1946 ve 1988 yılında devam etmiştir. Bu süreç Türklerin Ermenistan’ın toprak bütünlüğüne saygı duyduğu, hiçbir yabancı güçle işbirliği yapmadığı ve hiçbir ayrılıkçı eylem yapmadığı bir dönemde yaşanmıştır. Türkler zamanında topraklarını paylaştıkları Ermeniler¹ tarafından kovulmuş ve kovulma sıradan bir kovulma olmamıştır.

*Dr. Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı yanında Stratejik Araştırmalar Merkezi, Cavid.Veliev@sam.gov.az

¹ Makaledeki “Ermeniler” ifadesi olaylara karışanlarla ilgili kullanılmıştır.

Sonralar Ermenilerin bu eylemleri Ermenistan toprakları dışına taşmış ve işgal, etnik temizlik ve soykırım eylemlerine dönüşmüştür.

Ermenilerin Güney Kafkasya'da ilk devlet kurma çabaları XVI-XVII yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır. Eçmiyazin Ermeni patrikliğinin yörede bulunması, Ermenilerin Revan (İrevan-Erivan) ve civarına özel bir önem vermesine neden olmuş, burasını kutsal bir yer olarak kabul etmelerine ve bütün dikkatlerini bu yöreye yöneltmelerine neden olmuştur². Öte yandan Safeviler Devleti'nin dış ticaretinde oynadıkları rol bir taraftan Avrupa'nın Fransa, Prusya ve İtalya gibi devletleriyle Ermenilere görüşme, diğer taraftan Safevi Şahı 1. Şah Abbas ile aralarını iyi tutma imkanı sağlamıştır. Sarayda kazandıkları güven onların ayrıca Safevi devletinin dış politikasında önemli yerlere gelmelerine neden olmuştur. Ticarete ve dış politikadaki rollerini kurmayı planladıkları devlet için Avrupa devletlerinden destek almak için kullanmaya çalışmışlar, fakat Avrupa-Safevi ilişkilerinin iyi olması nedeniyle Ermeniler o dönemde umdukları desteği Avrupa'dan alamamıştır³.

Rusya Çarlığı'nın yükselişi Ermenilerin devlet kurma çabalarının arttığı dönemle örtüşmüştür. XVII. yüzyıldan başlayarak Çarlık Rusyası'nın dış politikasında sıcak denizlere inme politikası ivme kazandı. Kafkasya'yı işgal etmek, burada Osmanlı ve İran'a karşı Hristiyan bir devlet kurmak açısından Ermeniler de ön plana çıkmıştır. Rus Çarı I Petro bu planları kurarken Ermeni asıllı tüccar İsrail Ori, Petro'nun ziyaretine Synik Ermenilerinin mektubu ile gelmiş ve bu ziyaret Güney Kafkasya'da dört aşamalı Ermeni yayılcılığının başlangıcı olmuştur⁴.

Dört Aşamalı Ermeni Yayılcılığı ve Hocalı

Birinci aşama (1722–1887), İran ve Osmanlı coğrafyasındaki Ermenilerin Azerbaycan coğrafyasına yerleştirilmesi yöntemiyle sayılarının suni bir şekilde artırılmasıdır. 1724'de Petro'nun fermanı ile Ermenilerin Hazar boyu Mazandaran, Gilan, Bakü ve Derbend vilayetlerine yerleştirildikleri bilinmektedir. Petro'nun fermanını 1828 Türkmençay ve 1829 Edirne Anlaşmaları ile Osmanlı ve İran coğrafyasındaki Ermenilerin toplu şekilde İrevan, Nahçıvan ve Karabağ vilayetlerine yerleştirilmeleri izlemiştir⁵. Ermeniler, bu topraklarda sayılarını çoğaltıp, Çar hükümetinin

² Oktay Kızılkaya, "Revan (İrevan) ve İğdir Yöresinde Demografik Yapının Ermeniler Lehine Dönüştürülmesi Süreci (1828-1920)", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22, (299-311), Kayseri 2007, s. 299

³ Vagif Arzumalı ve Nazım Mustafa, *Tarihin Kara Sehifeleri: Deportasiya, Soykırım, Kaçkınlık*, Kartal Yayınları, Baku 1998). s. 6

⁴ A.g.e., s. 7

⁵ A.g.e., s. 12-22

onlara olan ilgisinden yararlanarak, kendilerini mazlum fakat becerikli lanse ederek, yerli insanlar arasında nüfuzlarını artırarak, ekonomik durumlarını iyileştirerek, yeni topraklar ele geçirmişler. Bu işlerinde Çar hükümeti Ermenilere her zaman yardımcı olmuştur.

İkinci aşama, Ermenilerin örgütlenme aşamasıdır (1887-1918). Batı Avrupa ülkeleri ve Rusya'nın devrimci hareketlerinin etkisi altında bulunan Ermeniler 19. yüzyılın 80-90'lı yıllarında siyasi açıdan örgütlenmeye başlamıştır. 1887 tarihinde bir grup Ermeni milliyetçisi tarafından Cenevre'de "Hınçak" (Çan), 1890 tarihinde de Tiflis'te "Taşnaksütyun" (Birlik) adlı partiler kurulmuştur. Bu partiler Rusya'da ve Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Ermenilerin "Tek Umumi Vatanı" –"Büyük Ermenistan"ı kurabilmesi gibi hayalci istekleri gerçekleştirme yolunu tutmuştur⁶. Terrorü mücadele yönetimi olarak benimseyen Ermeni partilerinin faaliyeti bütün Güney Kafkasya, Osmanlı İmparatorluğu'nun Anadolu ve Avrupa kısımları ile İran'ın Azerbaycan Türklerinin oturdukları yerleri içine almıştır.

Üçüncü aşama (1918–1988), "Sadece Ermenilerin yaşadığı bir Ermenistan" ve ya "Türksüz Ermenistan" siyasetinin gerçekleşmesidir. Mayıs 1918'de kurulan Ermenistan devleti Bolşevik Rusyası'nın desteği ile Zengezur ve Göyçe vilayetlerini de sınırları içine dahil etmiş ve kurulduğu dönemde 9 bin km² olan yüzölçümü 29 bin km²'ye çıkartılmıştır⁷. 1935'e kadar Ermenistan'da köy, kasaba ve coğrafi yer adlarının %95'i Azerbaycan Türkçesinde olmuştur. Ermenistan'daki Türk isimlerinin Ermenileştirilmesi son yıllara kadar devam etmiş ve 1991'de de Ermenistan Cumhurbaşkanı Levon Ter-Petrosyan'ın kararı ile 90 Azerbaycan köyüne Ermeni isimleri verilmiştir. 1930'larda dağınık bir vaziyette Ermenistan'ı terketmenin dışında özellikle 1948-53 yılları arasında 110 bin ve 1988-1989'da ise 230 bin Azerbaycan Türkü zorla kendi topraklarından kovulmuştur⁸. 1980'li yılların başlarından itibaren Ermenistan'ın ayrı ayrı bölgelerinde Azerbaycan Türklerine karşı saldırılar başlamış ve 1988'den itibaren baskılar giderek daha da yoğunlaşmıştır. Günlük gıda ürünleri satılmamış, sağlık hizmeti

⁶ Taşnak ve Hınçak örgütleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Orhan Doğan, "Ermeni Komiteleri Hınçak ve Taşnaksütun (Rus Adalet Bakanı Y. Muravyev'in Ermeni Komitelerine İlişkin Raporu)", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 20, Konya 2008, s. 307-328

⁷ Aygün Attar, *Karabağ Sorunu Kapsamında Ermeniler ve Ermeni Siyaseti*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2005

⁸ Hatem Cabbarlı, "Geçmişten Günümüze Ermenistan'da Azerbaycan Türkleri", *Ermeni Araştırmaları* 4 <http://www.avim.org.tr/makaletekli.php?makaleid=490>, (19 Mart 2010)

verilmemiştir⁹. Azerbaycan Türklerinin kendi topraklarından kovulması sıradan bir kovulma olmamış, hatta Ermenilerin bu eylemleri Ermenistan toprakları dışına taşmış ve bu sürgünler işgal, korkutma, yıldırma, intikam alma, etnik temizlik ve soykırım eylemlerine dönüşmüştür. Aslında Ermenilerin devletleşmenin her aşamasında bu taktiklerle karşılaşmak mümkündür.

Dördüncü aşama (1988-1994), Ermenistan'ın yayılcı siyasetin irredantizm¹⁰ çeşidini benimsemesidir. Ermeniler bu meseleye *halkların kendi kaderini tayin hakkı* olarak tanımlayarak Azerbaycan topraklarını işgaline uluslararası hukuk açısından bir yasal temel oluşturmak isteseler de uluslararası topluluk tarafından bu kabul görmemiştir. 1988'de Rusya'nın da desteğiyle Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı başlattığı savaşın sonucunda Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi ve çevresindeki yedi rayon Ermenistan tarafından işgal olunmuştur. Bu işgal BM Güvenlik Konseyi'nin 822, 853, 874, 884 sayılı kararları ve 14 Mart 2008'de BM Genel Kurulu'nda kabul olunan "İşgal Olunmuş Azerbaycan Topraklarında Son Durum" başlıklı kararla kanıtlanmıştır.

Hocalı dördüncü aşama içinde gerçekleşmiş fakat XIX yüzyıldan bu yana Ermenilerin Azerbaycan Türkü'ne karşı süregelen siyasetinin tekrarı olmuştur. Hocalı sadece bir soykırım değil, aynı zamanda XIX ve XX yüzyıldan itibaren Ermenilerin savaşlar sırasında askeri stratejilerinin bir parçası olmuştur.

Dağlık Karabağ Savaşı'nda Hocalı'nın Durumu

1991'de Rusya'da yaşanan başarısız Ağustos darbesinden sonra SSCB'nin dağılması süreci hızlanmış ve Sovyet Ordusu bölgeyi terk etmeye başlamıştır. Sovyet Ordusu'nun bölgeyi terk etmesi Ermeniler için bir fırsat olmuştur. 1998-2008 arasında Ermenistan Cumhurbaşkanı Cumhurbaşkanı olan Dağlık Karabağ Ermenisi Robert Koçaryan kendileri açısından ortaya çıkan fırsatı şöyle değerlendirmiştir: "Sovyet ordusu Dağlık Karabağ'dan çıktığı zaman biz Azerbaycanlılarla baş başa kaldık. Fakat biz organize olmuştuk ve en az 3-4 yıllık bir gizli çalışma tecrübemiz vardı. Bütün Sovyet silahı bizde kaldı ve biz onların silahları götürmesine izin vermedik"¹¹. 22 Aralık

⁹ Hatem Cabbarlı, *a.g.m.*

¹⁰ Irredantizm [İtalyanca](#) kökenli bir sözcük olup yabancı ülke topraklarındaki dil, din, soy ve kültür birlikteliği olan soydaşlarını gerekçe ederek yayılmasıdır. Soydaşlarının yaşadığı yabancı ülke topraklarını kendine katmaktır.

¹¹ Thomas de Waal, *Black Garden: Armenia and Azerbaijan through Peace and War*, New-York University Press 2004, s. 132

1991'de Hankendi'deki silahlı Ermeniler SSCB'nin Jandarma birliklerine saldırarak depolardaki bütün cephane ve zırhlı araçlara el koymuş ve Rus askerini silahlarını bırakarak bölgeyi terk etmeye zorlamıştır¹². Rus askerleri ise SSCB yasaları gereği bu silahları kullanılamaz hale getirip çıkması gerekirken silahları Ermenilere bırakıp şehri terk etmiştir. Ermeniler Rus silahlarına el koyduktan sonra Dağlık Karabağ'a yönelik saldırılar hız kazanmıştır. Ermeniler için en öncelik Hankendi'yi Azerbaycan köylerinin "kuşatmasından" kurtarmak ve Ermenistan ile karasal bağı kurmak olmuştur¹³. 24 Eylül 1991'de Ağdere vilayeti İmaret Gervent köyü, 30 Ekim'de Tug ve Selaketin köyleri, 12 Kasım Ahulu, 19 Kasım'da Hocavend, 15 Aralık'ta ise Cemilli köyleri 366 Motorize Alay'ın askeri personeli ve mühimmatının desteğiyle işgal olunmuştur¹⁴. Ardından Şubat ayında Azerbaycan köyleri Malibeyli, Karadağlı ve Ağdaban Ermeniler tarafından işgal olunmuş, saldırılarda 99 sivil insan hayatını kaybetmiş ve 140 kişi yaralanmıştır¹⁵. Hocalı kuşatma altına alınırken Hankendi çevresi de yavaş yavaş Azerbaycan köylerinden temizlenmiştir.

Bundan sonra ana hedef Dağlık Karabağ'ın tek hava alanına sahip olan, Hankendi ile Askeran arasında bulunan ve Dağlık Karabağ bölgesini ikiye ayıran Hocalı'yı kontrol altına almak olmuştur¹⁶. Hocalı'nın stratejik bir bölgede yerleşmesi 1988'den itibaren sık sık Ermeni saldırıların maruz kalmasına neden oluyordu¹⁷. Azerbaycan birliklerini Hocalı'yı kontrol

¹² A.g.e., s. 132

¹³ Dağlık Karabağ'ın merkezi şehri Hankendi'nin çevresi Azerbaycan Türklerinin çoğunlukta yaşadığı yerleşim yerleriydi. 25 km doğuya doğru Ağdam şehri, 10 km kuzeye doğru ise Karabağ'ın tek havaalanı olan Hocalı şehri bulunuyordu. Hankendi'nin güney tarafından dağların üzerinde doğrudan tarihi Şuşa kenti bulunuyordu. Hankendi'nde yaşayan Ermeniler Ermenistan'la bağlantılarını dağların üzerinden helikopterle sağlıyordu. Waal, a.g.e., s. 132

¹⁴ Hevva Memmedova, *Hocalı; Şehidler, Şahidler*, Bakü 2003, s. 16

¹⁵ Svante Cornell, *Konflikt v Nagorno Karabakhe: dinamika i perspektivi reşenie*

http://www.sakharov-center.ru/publications/azrus/az_015.htm

¹⁶ Azerbaycan'ın en eski yerleşim merkezlerinden biri olan bu kent, Hocalı ailesi tarafından kurulmuştu. Nüfusuna göre, Hocalı bölgede Şuşa şehrinde sonra ikinci olmuştur. Şehirde Azerbaycan Türkleri'nden başka 18 Eylül 1988'de Hankendin'den, Kasım 1988'de Ermenistan'dan ve 1989'da Fergana Vadisi'nden göç ederek Azerbaycan'a gelen Ahıska Türkleri de yaşıyordu. 1988'de Hocalı'nın nüfusu 2135 kişi iken 1991'de bu rakam 6300'e yükselmişti. Çevre illere yapılan Ermeni saldırılarından Hocalı'ya kaçan sivillerle birlikte kentte 9 bin civarında insan oturuyordu. Nüfusunun artması nedeniyle Hocalı, şehir statüsünü almıştı. Sariyya Muslum, *Khojalı İs Not Dead*, Çaçoğlu Yayınevi, Bakü 2007, s. 9 Memmedova, a.g.e., s. 10. Memorial İnsan Hakları Örgütü Raporu, <http://www.memo.ru/hr/hotpoints/karabah/Hojaly/>, 07.03.92- 05.04.92

¹⁷ Memorial İnsan Hakları Örgütü Raporu, <http://www.memo.ru/hr/hotpoints/karabah/Hojaly/>, (07.03.92- 05.04.92)

altında tutması Hankendi'nin kontrol altında tutulmasına neden oluyordu. Bu özelliğinden dolayı Hocalı 1905-07 yıllarında da Ermeniler tarafından yakılmıştır¹⁸. 30 Ekim 1991'den itibaren Hocalı ile Azerbaycan'ın geri kalan kısmı arasında karasal yol Ermeniler tarafından kesilmiş ve Hocalı karadan kuşatılmıştır. Hocalı'yla bağlantı sadece helikopterle sağlanabiliyordu. 2 Ocak 1992'den itibaren ise Hocalı'da elektrik bulunmuyordu. Ocak 1991'de Hocalı'ya giden Amerikalı gazeteci Tomas Goltz kentteki durumu bu cümlelerle anlatıyordu: "Şehirde telefon çalışmıyor, elektrik yok, ısıtma sistemi yok, hiçbir şey çalışmıyor. Şehrin dışarıyla bağlantısı yüksek riskli helikopter uçuşlarıdır"¹⁹. Hocalı'ya son sivil helikopter 28 Ocak'ta, son askeri helikopter ise 13 Şubat'ta yakıt ve yiyecek götürebilmiştir.²⁰ Kentin savunmasını Özel Polis Birlikleri (OMON) Komutanı Elif Hacıyev ve hafif silahlarla donatılmış 160 gönüllü yapıyordu.

25-26 Şubat 1992'de Hocalı'da Yaşananlar

Hocalı'ya saldırı İran İslam Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Ali Akper Vilayeti'nin ateşkes için arabuluculuk yapmak girişimiyle bölgede olduğu dönemde gerçekleşmiştir. 25 Şubat'ta Bakü'de Azerbaycanlı yetkililerle görüşen Vilayeti, 27 Şubat'ta Dağlık Karabağ'a oradan ise Ermenistan'a geçecekti. Vilayetinin arabuluculuğu ile sağlanan anlaşmaya göre, 27 Şubat-1 Mart arasında üç günlük ateşkes ilan olunmalıydı²¹. Fakat 25 Şubat'ta Ermenilerin Hocalı'ya saldırısı ateşkes anlaşmasının yarım kalmasına neden olmuştur.

Bu tarihte ikinci önemli olay ise Azerbaycan Parlamentosunda ülkenin silahlı kuvvetlerinin durumuyla ilgili yasa tasarısının görüşülmesi idi. Aralık 1991'de dağılan SSCB'nin yerine BDT kurulunca Rusya eski SSCB alanında kontrolünü kaybetmemek için BDT çerçevesinde Moskova yönetiminde bir ordu kurulmasını istemiş ve bu yönde eski SSCB üyesi ülkelerin yönetimlerine baskı yapmıştır. Azerbaycan parlamentosunda Şubat ayında bu yasa tasarısı görüşülmüş fakat dönemin muhalif partisi Azerbaycan Halk Cephesi milletvekillerinin karşı çıkması sebebiyle yasa tasarısı meclisten geçmemiştir. Dönemin Cumhurbaşkanı Ayaz Muttebobov'un sözlerine göre, yasa tasarısı Azerbaycan parlamentosunda görüşüldüğü zaman Rusya Federasyonu Başkanı Boris Yeltsin onu arayarak

¹⁸ İnsan Hakları Örgütü, *Human Rights Watch*, <http://www.hrw.org/legacy/reports/1993/WR93/Hsw-07.htm>, 1993

¹⁹ Thomas Goltz, Khojaly, <http://www.elibrary.az/docs/enkhojali/gl3.pdf>, (02.03.09).

²⁰ Khojaly, *History, Tragedy, Victims*, <<http://www.elibrary.az/docs/enkhojali/gl1.pdf>>, (02.03.2009)

²¹ Memmedova, *a.g.e.*, s. 21.

Karabağ'da destek karşılığında tasarının meclisten geçmesini istemiştir. Mütellibov'un sözlerine göre, muhalif milletvekillerinin dış politikada yalnız hesapları sonucu bu tasarı yasalaşamayınca Rus generaller Hocalı'da Azerbaycan'dan kisas almıştır²².

Hocalı Soykırımı'nda Rusya'nın suçlanmasına neden olan başka bir olay ise BDT'nin 366. Motorize Alayı'nın Hocalı Soykırımında yer alması olmuştur. Bu alayın saldırıda yer alması Memorial İnsan Hakları Örgütü'nün Hocalı ile ilgili raporunda belirtilmiştir. Ağustos 1988'de Hankendi'nde yerleşen SSCB'nin dağılmasından sonra Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ordusu olan 366. Motorize Alayın subayları doğrudan Ermenilere yardım ediyordu. 366. Alayın 350 askerinden 50'si ve 2. Tabur Komutanı Binbaşı Seyran Ohanyan Ermeni idi²³.

Hocalı'ya saldırıdan bir gün önce 24 Şubat'ta 366. Motorize Alay'ın askerleri önünde konuşma yapan Alay Komutanı Y. Zarvigorov, bu savaşın toprak savaşı değil Hıristiyan- Müslümanlar arasında bir din savaşı olduğunu söylüyor: "...Dünyanın İslam devletleri temsilcileri bizim Haç kırım için Bakü'ye toplanmışlar... Hıristiyanlığa karşı bir yürüyüş var. Bu yürüyüşte ya dinimizi, şerefimizi korumalıyız ya da şerefsizliği kabul edip boyun eğmeliyiz."²⁴ General Zarvigorov bu açıklamasıyla saldırıya farklı anlam kazandırarak Ermenilere yardım etmeleri için Rus askerlerini motive etmeye çalışmıştır.

Bu konuşmadan bir gün sonra 25 Şubat'ta gece saat 22.00'da Hankendi'nde bulunan 366. Motorize Alay²⁵ Ermenilerle birlikte Hocalı'yı üç yönden kuşatarak, tank ve zırhlı muharebe araçlarıyla saldırıya kente saldırmıştır. Saldırıya Alay dışında silahlı Ermeni birlikleri de katılmıştır. Şiddetli saldırı karşısında sivil Hocalılar korunmak için iki istikamette terketmiş²⁶, 200-300 civarında sivil insan sığınaklarda kalmıştır, şehrin içindeki çatışmalarda ölenlerin sayısı ise bilinmemektedir.²⁷

²² <http://www.regnum.ru/allnews/223355.html>, (26.02.2004).

²³ Vaal, *a.g.e.*, s. 132.

²⁴ Memmedova, *a.g.e.*, s.75.

²⁵ Bu alayın Hocalı'ya saldırıda yer aldığı alaydan kaçan askerlerin ifadelerinden ortaya çıkmıştır. 366. Motorize Alay'ın çoğunluğu Ermenilerden oluşuyordu. Bunun özel sebebi vardı. Bunlardan biri Sovyetlerin dağılma aşamasında olması ve diğer cumhuriyetlerden bu alaya askerlerin gelmemesi, ikinci ise alayın Ermenileştirilmesi çabalarıydı.

²⁶ Memorial İnsan Hakları Örgütü Raporu, <http://www.memo.ru/hr/hotpoints/karabah/Hojaly/>, 07.03.92- 05.04.92.

²⁷ Ermeni tarafı Memorial İnsan Hakları Örgütü'ne Hocalı'da ölenlerin sayısını vermekten kaçınmıştır.

Kentin doğusuna doğru giden sivil halk gece ormanı geçip sabah birkaç silahlı gönüllüyle birlikte direk Ermeni köyü olan Nahçevanik'in üzerine çıkmıştır. Burada Ermeniler onları yoğun bir ateşle karşılamış ve hepsi öldürülmüştür²⁸, Ermenilerin iddialarına göre, onlar saldırıdan önce kentin doğusuna doğru sivillerin çıkabilmesi için serbest koridor bırakmış ve şehrin sivil halkını helikopterlerden attıkları el ilanları ile bu konuda bilgilendirmişlerdir. Fakat Hocalı ile ilgili özel rapor hazırlayan Memorial İnsan Hakları Örgütü temsilcilerine Ermeniler bu kağıtların örneğini gösterememiş, örgütün temsilcileri Hocalı'da söz konusu kağıtlardan örnek bulamamış ve Hocalılardan hepsi örgüt temsilcilerine bu tür bir kağıttan haberdar olmadıklarını söylemişler²⁹, Olaydan bir gün sonra Azerbaycanlı kameraman muhabir Cingiz Mustafayev'in yabancı gazetecilerle birlikte bu koridordan çektiği görüntüler burada kadın, yaşlı ve çocuklar dahil yüzlerce insanın öldürüldüğünü kanıtlamaktadır. Ayrıca bu insanların birçoğunun işkence ile öldürüldüğü de görüntülerden anlaşılmaktadır.

Memorial'in koridorla ilgili tespitlerini o dönemde bölgede bulunan Rus ordusunda subay olan Yuriy Girçenko'nun "Olmayan Devletin Ordusu" başlıklı kitabındaki Hocalı olayları ile ilgili bölümünde de görmek mümkündür. Girçenko Hocalı'da Ermeniler tarafından siviller için açılan koridor ve o koridorda yaşananlarla ilgili şöyle yazıyor.

"Ermeniler Hocalı'ya saldırdığı zaman ses güçlendiriciler aracılığıyla Hocalı'dan kaçan sivil halk için "serbest koridor" bıraktıklarını anons ettiler. Hocalı'dan kaçanların yanında bir kaç silahlı Özel Polis de vardı. Ermeni kontrol noktalarına yaklaştıkları zaman kaçkınlar Ermenilerle karşı karşıya kaldılar. Ermeniler kontrol noktalarından otomatik silahlardan kaçkınlara ateş açmağa başladılar. Bu sırada Ermeniler kaçkınlar arasında onları korumakla görevli olan silahlılar gibi silahsız Azerbaycanlıları da öldürdüler. Büyük, küçük yaşlı genç ve kadın çocuk demeden her kesi öldürdüler.

Kaçkınlar Ermeni köyü Nahçevanik istikametinde de Ermenilerin ağır silahlardan saldırısına maruz kaldılar. Burada da sivil insanlar öldürüldüler

Hocalı kaçkınlarının bir kısmı Azerbaycan köyü Gülablı istikametinde gittiler ve orada iki yüz kaçkın Ermeniler tarafından esir alındı.

²⁸ Waal, *a.g.e.*, s. 135.

²⁹ Memorial İnsan Hakları Örgütü Raporu, <http://www.memo.ru/hr/hotpoints/karabah/Hojaly/>, 07.03.92- 05.04.92.

Ermenilerin çoğunlukta yaşadığı Eskeran kasabasının solundan Ağdam'a giden yola ise kaçkınların ikinci grubu gitti. Onları da Ermeniler kurşun yağmuruna tuttular. Bu grup arasından Ermenilerin esir aldıkları da oldu. Bazılarını oradaca öldürdüler. (Ermeniler) Bu grup arasındaki silahlıların kafalarını balta ile kestiler. Bazı esirlerin gözlerini çıkarttılar, kulaklarını kestiler ve sonra da öldürdüler.

Hocalı'da ise 300 sivil kaldı onlar da esir alınarak Ermenilerin çoğunlukta yaşadığı Hankendi'ne götürüldüler³⁰.

Memorial'in raporuna göre, bu koridordan kaçan sivil insanlar Ermenilerin işgalinde olan Pircamal ve Nahçevanik köylerine götürülmüştür. Bu esirlerin birçoğu o köylerde kurşunlanarak öldürülmüştür. Hocalı'nın sivil halkının ve Azerbaycan askerlerinin Hankendi'nde tutulduğu yerleri ziyaret eden Memorial Örgütü temsilcileri esirlerin kötü muamele gördüklerinin şahidi olmuştur. Örgütün temsilcileri esirlerin durumu ile ilgili şu tespiti yapmıştır, "Zaten esirlerin dış görünüşleri onların sürekli dövüldüklerinin ve işkence gördüklerinin kanıtıdır"³¹.

Doktorların raporlarına ve esirlikten geri dönen insanların verdiği bilgilere göre, Ermeniler Hocalı'da esir düşen insanları işkencelerle öldürmüştür. Bazılarının kafa derileri soyulmuş, bazılarının kulağı, burnu veya cinsel organları kesilmiştir. Ermeniler kadın, çocuk ve yaşlılara merhamet göstermemiştir. Kadınların göğüslerini kesmek ve cinsel organlarına ateş etmek yaygın işkence çeşididir.³² Hocalı'da şehit olanların cesetlerinin üzerinde yapılan otopsi de birçok insanın özel işkencelerle öldürüldüğü ortaya koymaktadır. Hocalı'da şehit düşenlerden 131 kişi üzerinde yapılan otopsinin sonucunda 20 kişinin şarapnel parçasından, 151 kişinin kurşundan ve 11 kişinin ise sopalar veya sert cisimlerle dövülerek öldürüldüğü ortaya çıkmıştır. Ayrıca ölenlerden 3 kişinin donarak, 33 kişinin özel işkencelerle, örneğin, kafa derisinin soyulduğu, kadınlarda göğüslerin kesildiği, burun ve kulaklarının kesildiği ve erkeklerde ise cinsel organların kesildiği tespit olunmuştur. 31 cesette ise hem kurşun yarası, hem de işkence izlerine rastlanmıştır. 13 ceset yanarak öldürülmüş, 10 kişi ise üzerinden ağır zırhlıların geçmesi sonucu hayatını kaybetmiştir³³. Hocalı'da esir

³⁰ Yuriy Girçenko, *Armiya gosudarstvo, kotorovo net*, (Haziran-Aralık 2001). http://zhurnal.lib.ru/g/girchenko_jurij/arm3.shtml.

³¹ *Memorial İnsan Hakları Örgütü Raporu*, <http://www.memo.ru/hr/hotpoints/karabah/Hoaly/>, 07.03.92- 05.04.92.

³² Muslum., *a.g.e.*, s. 11-12.

³³ Memmedova, *a.g.e.*, s. 19

alınanlardan geri dönenlerin bazıları intihar etmiş, bazıları ise ciddi psikolojik sorunlar yaşamaktadırlar.

Saldırı sonucunda Hocalı şehri tamamen Ermenilerin kontrolüne, geçmiş ve şehir dağıtılmıştır. Resmi rakamlara göre, Hocalı'da 63'ü çocuk, 106'sı kadın ve 70'i yaşlı 613 sivil insan öldürülmüştür. Sekiz aile tamamen yok olmuş, 487 kişi sakat kalmış ve 1275 kişi esir alınmıştır. Esir alınanlardan 68 kadın ve 28 çocuk olmak üzere toplam 150 kişinin yaşayıp yaşamadığı bilinmemektedir³⁴.

Hocalı Soykırımı'nın Sorumluları

Mart ayında 366. Motorize Alay'ı geri çağırılmış ve Alay 9 tankı, 4 zırhlı taşıyıcısını, 70 piyade zırhlı savaş aracını, 4 Strela -10 roket sistemini, 8 topu, 57 havan topununu Ermenistan'a vererek Dağlık Karabağ'dan çıkmış Gürcistan'ın Vaziani bölgesine yerleştirilmiştir³⁵.

27 Şubat 1992'de Karabağ'daki Bölgelerarası Savcılık 366. Motorize Alay hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Ceza Kanunu'nun 255. maddesinin 3. bölümünü, 70. maddenin 4 ve 6. bölümlerine, Uluslararası Askeri Mahkeme Antlaşması ve 1949 Cenevre Sözleşmesi ve diğer uluslararası antlaşmaları ihlal etmesi nedeniyle soruşturma başlatmıştır. 366 Motorize Alay Komutanı Y.Y. Zarvigorov, Nabokikh, Krauel, Likhodey ve diğerleri hakkında birçok kanıt toplanmıştır. 366. Alayın komuta personelini sorgulamak için Azerbaycan tarafı 14.12.92 ve 28.06.93 tarihlerinde toplam iki defa RF Baş Savcısı V.G. Stepankov'a başvuru yapmıştır. Fakat bu isteğe RF savcısı tarafından bir yanıt alınamamıştır.

Araştırma Grubunun başkanı Y.Y. Zarvigorov ve diğer subayları sorgulamak için Tiflis'in Zaziani bölgesine gitmiş, fakat Hankendi Askeri Garnizonu eski Savcısı Lazutkin, Transkafkasya Askeri Dairesi Komutan Yardımcısı Seyran Ohanyan engeller çıkararak onların konuşmasına izin vermemiştir. Soruşturma grubunun başkanı 366. Alayın silahlarının Ermeni tarafına verilmesinin tanıklık eden subayı sorgulamak istemiş, fakat subay Moskova'ya danıştıktan sonra ifade vermeyi ret etmiştir.³⁶

Yapılan araştırmalar sonucu Hocalı'ya saldıran 366 Motorize Alay'ndaki asker ve subayların isimleri şöyle tespit edilmiştir:

³⁴ *Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi'nin Hocalı Soykırımı'nın 15. Yıldönümü ile ilgili Kararları, 253-IIIQR, 27 Şubat 2007*

³⁵ *Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi'nin Hocalı Soykırımı'nın 15. Yıldönümü ile ilgili Kararları, 253-IIIQR, 27 Şubat 2007*

³⁶ Muslum., a.g.e., s. 11

1. Zarvigorov Yuri Yuriyeviç – Alay Komutanı;
2. Çitçiyan Valeriy Asaakoviç – 366. Motorize Alay'ın 1. Taburu Komutan Yardımcısı
3. Ayriyan Vaçagan Grigoryeviç – Albay, Alayın İstihbarat Komutanı,
4. Ohanyan Seyran Mushegoviç – 2. Tabur Komutanı. (Ermenistan`ın şimdiki Savunma Bakanı)
5. Arutyunov Aleksander Aleksandroviç – Albay, 2. Tabur Komutan Yardımcısı.
6. Akopyan Nerses Grantoviç – Baş Teğmen, 1. Tabur Bölük Komutanı
7. Arutyunyan Vladislav Vladimiroviç – Yüzbaşı;
8. Baylaryan Armen Volodiyeviç – 1. Bölük Teknisyeni;
9. Ayrapetyan Vaçik Gurgeniç – Üçüncü Bölük Başçavuş;
10. Mirzoyan Vaçik Grantoviç – 3. Bölük Başçavuş;
11. Şikhanyan Andrew Artyuşeviç – 1. Tabur Organizasyon Komutanı;
12. Khaçaturyan – 6. Bölük Başçavuşu
13. Abramyan V.V – 2. Bölük Baş Teknisyen;
14. Baylaryan Sergey Yurikoviç – 2. Tabur Bölük Komutanı;
15. Danilyan Armen Barinovich – 7. Bölük Başçavuşu;
16. Avanesyan – 2. Bölük Baş Teknisyen;
17. Zakharyan – Uçaksavar Bölüğü Komutanı;
18. Bagdasaryan Valeri – Tank Bölüğü Başçavuşu;
19. Kisabayyan Grigoriy Akopovich – İletişim Bölüğü Komutanı;
20. Arustamyan – Haberleşme Bölüğü Baş Teknisyen;
21. Amelyan Garik Yemekhane Başçısı;
22. Avenesyan Robik – Erzak Deposu Başçısı;
23. Arutyunyan Kamo Rafaelovich – Tamir Bölüğü Asker Komutanı;
24. Musaelyan – Tamir Bölüğü asker Komutanı;
25. Sarkisyan Alexander – Tamirat Bölüğü Başteknisyen;

26. Osipov Yuri – Roket Topçu Depo Başkanı;
27. Simonyan Valeri –Malzeme Tedarik Bölüğü Başçavuşu;
28. Petrosyan Ashot – Gizli Birimin Başkanı;
29. Nabokikh Yevgeniy – Albay, 3. Tabur Komutanı (karısı Ermeni);
30. Likhodey Igor Ivanovich – Topçu Bölümü Komutanı;
31. Miroshnichenko Igor–Başteğmen, Malzeme Tedarik Bölüğü Komutanı;
32. Smagin – Teğmen, Tank Bölüğü Komutanı;
33. Kuznetsov Andrew–Teğmen, Kimyasal Savunma Bölüğü Komutanı;
34. Garmaş Viktor – Tank Bölüğü Komutanı, Üsteğmen;
35. Belyazin – tank Bölüğü asker Komutanı, Teğmen;
36. Mirmehdiyev – 3. Bölük Komutanı, Üsteğmen;
37. Fotimski –Yüzbaşı, 2. Tabur 3. Bölük Komutanı;
38. Bugayenko – 2. Tabur 4. Bölük asker Komutanı, Teğmen;
39. Potapov – Yüzbaşı, 2 Tabur 4. Bölük Komutanı;
40. Krut – Yüzbaşı, 2 Tabur 6. Bölük Komutanı;
41. Savintsev – Yüzbaşı, 2 Tabur 4. Bölük Komutanı;
42. Dobranski – Yüzbaşı, 2 Tabur 4 Bölük İstihbarat Komutanı;
43. Bobolev – 2. Tabur Karargah Komutanı, Yüzbaşı;
44. Minin – Yüzbaşı, 2. Tabur Komutan Yardımcısı;
45. Tevosyan – 2. Tabur 5. Bölük Komutanı, Yüzbaşı;
46. Bogachev – 3. Tabur Subayı, Üsteğmen;
47. Kurchatov – 3. Tabur Subayı,Üsteğmen;
48. Maftullin - 3. Tabur Subayı, Üsteğmen;
49. Kuzmanoviç - 3. Tabur Subayı, Üsteğmen;
50. Ivanov - 3. Tabur Subayı, Yüzbaşı;
51. Matveyev – 3. Tabur Topçu Bölüğü Komutanı, Yüzbaşı.³⁷

³⁷ Muslum., *a.g.e.*, s. 14

Hocalı'ya saldıranlar arasında Hankendi eski Şehir Emniyet Müdürü Armo Abramyan, Askeran şehrinin Emniyet eski Müdürü Mavrik Gukasyan, yardımcısı Şagen Barsegyan, Hankendi şehir hapishanesi eski müdürü Serjik Koçaryan da bulunmuştur.³⁸ Daha sonraki açıklamalarından Hocalı'da yapılan Soykırım'dan Ermenistan Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan'ın da sorumlu olduğu ortaya çıkmıştır.

6 Mart 1992`de dönemin Azerbaycan Cumhurbaşkanı Ayaz Müttelibov, Hocalı'nın korunması için yeterli tedbir almaması sebebiyle muhalefetin baskısıyla istifaya zorlanmıştır. Hocalı olaylarından sonra Rusya'ya giden Müttelibov hakkında, Hocalı'nın savunulması için yeterli tedbir almaması sebebiyle mahkeme tarafından tutuklama kararı alınmıştır. Müttelibov'un kuşatma altında olan kentin sivil insanlarını savunmak için yeterli önlem almadığı bilinirken Müttelibov Hocalı soykırımından sonra Rusya'nın *Nezavisimaya Gazetaya* gazetesine yaptığı açıklamada bütün suçu dönemin muhalif partisi Halk Cephesi üzerine yıkarak bu olayın iktidara gelmek için AHC'nin tezgâhladığını iddia etmiştir³⁹. Müttelibov'un bu açıklaması Ermenilerin, Hocalı'daki olayın sorumluları biz değil, Azerbaycan Halk Cephesidir, şeklinde kendilerini savunmalarına neden olmuştur.

26 Şubat 2004'de Turan haber ajansına verdiği röportajda Müttelibov, Ermenilerin kendisinin Hocalı ile ilgili açıklamalarını çarptırdıklarını ve kendisinin Ermenilerin ifade ettiklerinden daha farklı bir açıklama yaptığını ifade etmiştir. Müttelibov, "Ermenilerin Hocalı'yı Azerbaycanlılar kendileri yapmıştır açıklamaları dünyada benzeri olmayan bir alçaklıktır... Ben o dönemde Ermenilerin iddia ettiği gibi bir açıklama yapmadım. Ben, Azerbaycan Halk Cephesi Hocalı'da yaşananlardan faydalanarak iktidarı ele geçirmeye çalışıyor", açıklamasını yapmıştır⁴⁰. Bundan başka BM İnsan Hakları Örgütü Başkanı Holly Cartner ile Ermenistan'ın BM'deki temsilcisi Abelian arasındaki yazışma da Cartner Ermenilerin iddialarını ret etmiştir. Ermenistan Savunma Bakanlığı yaptığı dönemde İngiliz gazeteci Thomas de Waal'a röportaj veren Serj Sarkisyan Hocalı Soykırımı'nda amaçlarını şöyle anlatıyor: "Biz bu konuda yüksek sesle konuşmak istemiyoruz. Hocalı'ya kadar Azerbaycan bizim sivillere saldıramayacağımızı düşünüyordu, fakat Hocalı'da biz bu klişeyi kırdık. Ayrıca Hocalı'ya saldıran birliklerimizin Bakü ve Sumgayıt'tan kaçan Ermeniler'den oluştuğu gerçeğini de kabul etmemiz gerekiyor." Sarkisyan'ın da ifadesinden görüldüğü gibi Ermeniler

³⁸ *Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi'nin Hocalı Soykırımı'nın 15. Yıldönümü ile ilgili Kararları*, 253-IIIQR, 27 Şubat 2007.

³⁹ *Nezavisimaya Gazeta*, (02.04.1992).

⁴⁰ *Turan Haber ajansı*, 26.02.2004.

Hocalı'daki siviller öldürmeyi daha önceden planlanmışlar. Polis şefi Valeri Babayan da, "Hocalı'ya saldıran birlik Azerbaycan'ın Sumgayıt ve diğer bölgelerinden gelenlerdi"⁴¹ derken Sarkisyan'ın dediklerini tasdikleşmiş oluyordu. Azerbaycan'ı terk eden Ermeniler'de Azerbaycan Türkleri'ne karşı bir nefret ve intikam duygusu vardı ve Hocalı'da bunu dışa vurmak için fırsat bulmuştur. Sarkisyan'ın sözleri de Hocalılara karşı Azerbaycan'dan göç eden Ermenilerden oluşan özel bir "İntikam Tugayı" oluşturduğunun ifadesidir. Ermenilerin neden sivilleri öldürdüğüne dair soruya ise bölge uzmanı Svante Cornell şu şekilde açıklık getiriyor, Ermeni tarafının iki önemli hedefi vardı: birinci sivil halkın kendi toprağını bir daha geri dönmeyecek şekilde terk etmesini sağlamak, ikinci ise yakın illerde olan sivil halkı korkutarak işgalin genişletilmesini kolaylaştırmak ve sivillerin Ermeni işgaline karşı direncini kırmak⁴². Nitekim Hocalı'dan sonra Karabağ'ın tamamı ve Karabağ çevresinde iller daha hızlı bir şekilde işgal olunmuş ve çevre illerdeki sivil halkın direnci, Hocalı'da yaşananlar tekrarlanabilir, endişesiyle kırılmıştır⁴³.

Uluslararası Belgelerle Hocalı

İngiltere'nin Sunday Times gazetesi 1 Mart 1992 tarihli sayısında Hocalı olaylarını, "Ermeni askerleri binlerce aileyi yok etti" şeklinde duyururken, Rusya'nın İzvestia gazetesi 13 Mart 1992 tarihli sayısında Rus Yüzbaşısı Leonid Kravets, Hocalı yakınlarındaki tepede yüzlerce ceset gördüğünü ve bunların çoğunun özel işkencelerle öldürüldüğünü ifade etmiştir. Hocalı'ya saldırmayı kabul etmedikleri için 366. Alayın iki Türkmenistan asıllı askeri Alayın, Rus ve Ermeni askerleri tarafından dövülmüştü. Alay'dan kaçanlardan Türkmen asıllı Agamuhammed Mutif, Müslüman oldukları için Ermeni ve Ruslar tarafından dövüldüklerini ifade etmiştir.

Rusya'nın Memorial İnsan Hakları Örgütü'nün raporu, olay yerine giden gazetecilerin ve görgü tanıklarının verdiği bilgilere rağmen Ermenistan tarafı hem uluslararası örgütlerdeki temsilcilikleri aracılığıyla, hem de dış işleri bakanlığı tarafından yapılan açıklamalarla Hocalı'da yapılanlar hakkında farklı firki oluşturmağa çalışmıştır. 3 Mart 1997'de Ermenistan'ın BM'deki temsilcisinin yazdığı mektup ve 16 Şubat 2009'da

⁴¹ Waal, *a.g.e.*, 135.

⁴² Svante Cornell, *Konflikt v Nagorno Karabakhe: Dinamika i Perspektivnı Reşenie*
http://www.sakharov-center.ru/publications/azrus/az_015.htm

⁴³ Hocalı'dan sonra işgal tarihleri ve sırası şöyledir: 7 Mayıs 1992 Şuşa, 18 Mayıs 1992 Laçın, 2 Nisan 1993 Kelbecer, 23 Temmuz 1993 Ağdam, 23 Ağustos 1993 Fizuli, 23 Ağustos 1993 Cebayıl, 31 Ağustos 1993 Gubadlı və 29 Ekim 1993 Zengilan.

Ermenistan Dışişleri Bakanlığı'nın Hocalı ile ilgi yaptığı açıklama Ermenistan tarafının sorumluluktan kaçınmaya çalıştığını göstermiştir. Memorial İnsan Hakları Örgütü'nün Hocalı hakkında hazırladığı rapor ve BM İnsan Hakları Örgütü Başkanı Holly Cartner'in Ermenistan'ın BM'deki temsilcisine yazdığı cevap mektubu olayın sorumlusunun ortaya çıkması açısından önemli belgelerdir.

22 Şubat 1997'de Azerbaycan'ın BM'deki temsilcisi BM Genel Sekreterine mektup yazarak Hocalı'nın soykırım olarak tanınmasını ve Ermenistan'ın kınanmasını istemiştir. Bu mektuba cevap olarak 3 Mart 1997'de Ermenistan'ın BM'deki temsilcisi Abelian BM İnsan Hakları Örgütü Başkanı Holly Cartner'e mektup yazarak, Hocalı'da yaşanan soykırımın Azerbaycan iç politikasında iktidar-muhalefet çekişmesinin sonucunda yaşandığını iddia etmiştir. Abelian yazdığı mektupta ayrıca Helsinki İnsan Hakları Örgütü'nün 1992 raporunda Ermenilerin Hocalı'daki sivil Azerbaycanlıların serbest bırakıldığını da yazıldığını iddia etmiştir.

Holly Cartner Ermeni temsilciye yazdığı cevap mektubundaki Ermenistan tarafının Hocalı konusundaki iddialarının asılsız olduğunu söylemiştir. Cartner Abelian'a yazdığı cevap mektubunda şunları yazmıştır. "ne Hocalı'da yaşananları gözden geçirmemiz, ne Hocalı'dan göç eden Azerbaycanlı mültecilerin ifadeleri sizin "Azerbaycanlılar kendileri iç çekişmeler nedeniyle Hocalı'da katliam yaptı" tezini desteklemiyor. Ayrıca sizin kendi mektubunuzda bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde bizim (Memorial İnsan Hakları Örgütü'nün) ret ettiğimiz tezlere biz destekliyormuşuz gibi atıfta bulunmanızdan da derin endişe içindeyiz.... Biz hala Hocalı'da sivillerin ölümünden Karabağ Ermenilerini sorumlu tutuyoruz" deyerek Ermeni temsilcisinin iddialarını yalanlamıştır.

İnsan Hakları Örgütü Başkanı'nın Abelian'a yazdığı bu mektup, Ermenilerin olayları ve belgeleri nasıl çarpıttığının resmi kanıtıdır. Hocalı soykırımının Ermeniler tarafından yapıldığını ortaya koyan bu belge ne Türkiye, ne Azerbaycan, ne de bu iki devletin müttefiki tarafından yazılmıştır.

Ermenilerin Hocalı'da ve genel olarak Azerbaycan'da yaptıkları katliamla ilgili ikinci bir uluslararası belge ise 26 Nisan 2001 tarihinde Avrupa Konseyi Parlamento Asamblesi'nde 30 temsilcinin sunduğu belgedir. Belgede Ermenilerin sadece Hocalı'da değil, 19. Yüzyıldan günümüze Azerbaycan Türkleri'ne karşı işlemiş olduğu soykırımların tamamı kınanmıştır.

Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi'nin 27 Şubat 2007 tarihli kararıyla Hocalı'da yaşananlar soykırım olarak tanınmış ve Hocalı'nın soykırım olarak tanınması için dünya parlamentolarına çağrıda bulunulmuştur⁴⁴. 2011 yılında Pakistan ve Meksika Parlamentoları, 2012'de ise Kolombiya parlamentosu Hocalı'yı soykırım olarak tanımıştır. Bunun dışında bazı devlet parlamentoları ise Hocalı'yı insanlığa karşı işlenen suç olarak tanımlamış ve kınamıştır⁴⁵.

Kasım 2012'de İslam İşbirliği Örgütü Dış İşleri Bakanları Konseyi Hocalı'yı soykırım olarak tanımıştır. Konsey aldığı kararda kendi alt kurumlarını ve üye ülkeleri Hocalı'nın soykırım olarak tanınması için yürütülen kampanyaya destek vermeğe ve ulusal ve uluslararası düzeyde Hocalı soykırımının insanlığa karşı işlenen suç olarak tanımaya çağırıyor⁴⁶.

Türkiye'de Ceyhan Belediyesi Hocalı'yı soykırım olarak tanırken, Ankara'nın Keçiören Belediyesi de Keçiören Kalesi'nde Hocalı Soykırımı anıtı yaptırmıştır. Ayrıca Uluslararası Adalet Divanı'nın bulunduğu Lahey kentinde de Hocalı Soykırımı anıtı bulunmaktadır. Dünyanın çeşitli bölgelerinde Türkiye ve Azerbaycan diaspora teşkilatları her yıl Hocalı Soykırımı gününde toplantılar yapmaktadırlar. Bu Hocalı gerçeklerinin giderek daha çok tanındığı ve geniş kitlelere yayıldığı anlamına gelmektedir.

Hocalı'nın Türklere karşı yapılan bir soykırım olduğunun belgelenmemesi Ermenistan için bir fırsattır. Ermenistan Hocalı'da yaptıkları soykırımın fotoğraflarını Türklere karşı kullanmakta ve o fotoğrafların Ermeniler'e karşı yapılan katliamların belgesi olduğunu iddia etmektedirler. Örneğin, Rusya'nın "Moskovski Komsomolets" gazetesinin desteğiyle New-York'ta yayınlanan V Novom Svete/Yeni Kıta ekinde Edvard Pariyantsin tarafından "sözde Ermeni soykırımı" ile ilgili yazılan "Ermeni Soykırımı Gerçeklikleri" başlıklı makalede Hocalı fotoğrafları kullanılmıştır.

Sonuç

Hocalı soykırımında insanlara karşı kullanılan metodlarla 20. Yüzyılın başlarında Anadolu ve Kafkasya'da kullanılan işgence ve öldürme metodları ile örtüşüyor. 1988'de Dağlık Karabağ'daki Ermenilerin ayrılıkçı taleplerine

⁴⁴ *Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi'nin Hocalı Soykırımı'nın 15. Yıldönümü ile ilgili Kararları*, 253-IIIQR, 27 Şubat 2007

⁴⁵ Şahin Abbasov, "Baku Press Genocide Recognition Campaign for Khojaly", <http://www.eurasianet.org/node/65060> (erişim tarihi 26.01.2013).

⁴⁶ OİC FMs *Recognize Khojaly Tragedy as a Genocide*, <http://www.azernews.az/azerbaijan/46462.html> (erişim tarihi 28.01.2013).

destek vermek için Erivan`da yapılan gösterilerde Ermenistan ve Dağlık Karabağ`daki Azerbaycanlılara karşı soykırım sloganlarının atıldığı da bilinmektedir. Hocalı Soykırımı`nın Ermeniler tarafından 1915`in intikamını almak için yapıldığı gerçeği bizzat Ermenilerin kendileri tarafından söylenmiştir. Hem makalede, hem de bu makalede yer almayan belgelerde de Hocalı Soykırımı`nın suçlularının kimler olduğunun bilinmesine rağmen bu insanlar serbest şekilde dolaşmaktadırlar. Bu insanlar cezalandırılmak yerine tam tersi cumhurbaşkanı ve ya savunma bakanı yapılarak ödüllendirildiler. Bu gelecekte yapılabilecek yeni soykırımların önünü açar. Bunu engellemek için Hocalı sadece 25-26 Şubat 1992`de yaşanan geceyle sınırlı olarak değerlendirilmemeli ve tarihi süreç de dikkate alınmalıdır.

Karabağ`ın işgalinden sonra bir şok şehir, köy ve kasaba gibi Hocalı kasabasının ismi de Ermeniler tarafında değiştirilmiş ve İvanovka olmuştur. Hocalı`da ise soykırımı maruz kalan insanlar yerine Ermeniler yaşamaktadır. Ermenistan tarafı Hocalı`da hava limanı yaparak Dağlık Karabağ ile devletler arasında sivil uçuşlar gerçekleştirmek istemektedir. Uluslararası Havacılık kurallarına aykırı olan bu politika, Ermenistan tarafından insani bir ihtiyaç olarak sunulmaya çalışılmaktadır.

KAYNAKÇA

Abbasov, Şahin, "Baku Press Genocide Recognition Campaign for Khojaly", <http://www.eurasianet.org/node/65060> (erişim tarihi 26.01.2013).

Arzumanlı, Vagif ve Mustafa, Nazım, *Tarihin Kara Sehifeleri: Deportasiya, Soykırım, Kaçkınlık*, Kartal Yayınları, Bakı, 1998

Attar, Aygün, *Karabağ Sorunu Kapsamında Ermeniler ve Ermeni Siyaseti*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2005

Cabbarlı, Hatem, "Geçmişten Günümüze Ermenistan`da Azerbaycan Türkleri", *Ermeni Araştırmaları 4*. <http://www.avim.org.tr/makaletekli.php?makaleid=490>, (19 Mart 2010)

Cornell, Svante, *Konflikt v Nagorno Karabakhe: Dinamika i Perspektivi Reşenie*

http://www.sakharov-center.ru/publications/azrus/az_015.htm

Doğan, Orhan, "Ermeni Komiteleri Hınçak ve Taşnaksütun (Rus Adalet Bakanı Y. Muravyev`in Ermeni Komitelerine İlişkin Raporu)", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 20* Konya 2008,s 307-328

Girçenko, Yuriy, *Armiya Gosudarstvo, Kotorovo Net*, (Haziran-Aralık 2001). http://zhurnal.lib.ru/g/girchenko_jurij/arm3.shtml,

Goltz, Thomas, *Khojaly*, <http://www.elibrary.az/docs/enkhojali/g13.pdf>, (02.03.09)

Kızılkaya, Oktay, “Revan (İrevan) ve İğdir Yöresinde Demografik Yapının Ermeniler Lehine Dönüştürülmesi Süreci(1828-1920)”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 22*, 2007. s. 299-311

Memmedova, Hevva, *Hocalı; Şehidler, Şahidler*, Bakü 2003, s. 16

Muslum, Sariyya, *Khojaly is Not Dead*, Çaşoğlu Yayınevi, Bakü, 2007. S. 9. 10

Memorial İnsan Hakları Örgütü Raporu, <http://www.memo.ru/hr/hotpoints/karabah/Hojaly/>, 07.03.92- 05.04.92

Waal, de Thomas, *Black Garden: Armenia and Azerbaijan Through Peace and War*, New-York University Pres, 2004

Memorial İnsan Hakları Örgütü Raporu, <http://www.memo.ru/hr/hotpoints/karabah/Hojaly/>, (07.03.92- 05.04.92)

İnsan Hakları Örgütü, Human Rights Watch, <http://www.hrw.org/legacy/reports/1993/WR93/Hsw-07.htm>, 1993

Khojaly, History, Tragedy, Victims, <<http://www.elibrary.az/docs/enkhojali/g11.pdf>>, 02.03.2009.

<http://www.regnum.ru/allnews/223355.html>, (26.02.2004)

Azərbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi'nin Hocalı Soykırımı'nın 15. Yıldönümü ile ilgili Kararları, 253-IIIQR, 27 Şubat 2007

Nezavisimaya Gazeta, 02.04.1992

Turan Haber Ajansı, 26.02.2004.

OİC FMs *Recognize Khojaly Tragedy as a Genocide*, <http://www.azernews.az/azerbaijan/46462.html> (erişim tarihi 28.01.2013).